

**AZ ÓHAJTÓ MONDATOK SZERKEZETE A
MAGYARBAN
PORCELÁN ELEFÁNT**

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. Szakirodalmi áttekintés	4
2.1 Az óhajtó mondat a magyar nyelvben.....	4
2.2 Az óhajtó mondat más nyelvekben	6
2.3 A tipikus óhajtó konstrukció	7
2.4 Összegzés	8
3. Az óhajtó mondat formai jegyei.....	9
3.1 A <i>bár</i> -t tartalmazó óhajtó mondatok szórendje.....	9
3.2 A <i>bárcsak</i> -ot tartalmazó mondatok szórendje.....	10
3.3 A <i>csak</i> -ot tartalmazó óhajtó mondatok szórendje	11
3.4 Összegzés	12
4. Az óhajtó mondatok szerkezete.....	13
4.1 A magyar mondatok általános szórendje	13
4.2 A non-neutrális frázis (NNP)	14
4.3 A partikula, mint óhajtó operátor	15
4.4 Partikula az óhajtó mondatban	17
4.5 Diskurzus-partikula	19
4.6 A ForceP frázis.....	21
4.7 Javasolt szerkezeti elemzés	22
4.8 Összegzés	24
5. Összegzés	24
6. Felhasznált irodalom	26

1. Bevezetés

Dolgozatom célja olyan szerkezetet rendelni a magyar nyelvben lévő óhajtó mondatokhoz, melyből levezethetők az óhajtó mondatok sajátosságai. Az óhajtó mondatok vizsgálatát a generatív szintaxis keretein belül végzem. Ezzel a mondattípussal több leíró szemléletű tanulmány is foglalkozott, generatív szemléletben viszont eddig csak egyetlen vázlatos elemzés született. Dolgozatommal részletesebb és egységesebb elemzést kívánok adni a kérdésről.

A mondattípusok közé besorolhatjuk az óhajtó mondatot is, hiszen mind forma, mind jelentés szempontjából önálló kategóriát alkot. Ugyanakkor a kategória határai sem formai, sem tartalmi szempontból nem egyértelműek. Olyan mondatokat sorolnak ide, amelyekben az ige feltételes vagy felszólító módban áll, megjelenhet bennük egy óhajtó partikula, és jelentés szempontjából a beszélő vágyát, kívánságát fejezi ki. A különböző nyelvtanok ezen jellemzése tágnak tűnik. Dolgozatomban az óhajtó mondatok lehetséges körét leszűkítem azokra, amelyek feltételes módú állítmánnyal rendelkeznek, valamint kötelező elemnek tartom a partikulát is. Az óhajtó partikulák ugyanis ma már gyakorlatilag óhajtó kötőszóvá grammatikalizálódtak vagy legalábbis efelé haladnak, nem tekinthetők opcionálisnak. Ezt figyelembe véve, az alábbiak szerint épül fel a dolgozat.

A 2. fejezetben áttekintem, hogy mit állít az óhajtó mondatokról a hagyományos magyar nyelvtan, illetve a generatív irodalom. Az áttekintés során láthatjuk, hogy a mondattípust közel azonos módon definiálja a magyar szakirodalom, ami viszont eltérő megítélést kap, az a felszólító módú igével rendelkező mondatok óhajtó kategóriába sorolása.

A 3. fejezetben az óhajtó mondatok formai jegyeit mutatom be saját gyűjtőmunka alapján. A példákat A Magyar Történeti Korpuszból gyűjtöttem a három óhajtó partikulára (*bárcsak*, *bár*, *csak*) vonatkozóan. A találatokon szemléltetve bemutatom, hogy a partikulák milyen szerkezeteket szelektálnak a mondatban, illetve melyik szerkezet milyen arányban fordul elő.

A 4. fejezetben az óhajtó mondatok szerkezetével foglalkozom. Először áttekintem a magyar kijelentő mondatok szórendi változatait. Kitérek arra, hogy mit mond a szakirodalom a fordított, azaz ige-igemódosító szórendről, majd bemutatom, mi tekinthető tipikus óhajtó konstrukciónak. A fejezet további részében áttekintem, milyen elemzési javaslat született eddig az óhajtó mondatokra vonatkozóan. Az elemzésben szereplő két feltételezett mondat szerkezetet külön-külön is bemutatom, majd ismertetem, mit mond a szakirodalom a diskurzus-partikulákról. A fejezet végén kitérek a szintaktikai szerkezet egy rétegére, majd ezt figyelembe véve javaslatot teszek egy harmadik szerkezeti lehetőségre, szem előtt tartva az

előzetes megállapításokat, elemzéseket és a korpuszgyűjtés eredményeit.

Az 5. fejezetben összefoglalom a dolgozatom főbb eredményeit.

2. Szakirodalmi áttekintés

Ebben a fejezetben áttekintem a hagyományos magyar nyelvtanokat és azok jellemzését az óhajtó mondatra vonatkozóan. Vizsgálatuk során szó esik a mondatalkotásban szerepet játszó tényezőkről, az igemódokról és a mondatok modalitását meghatározó partikulákról. Látható lesz, hogy a szerzők (Simonyi 1895; Tompa 1962; Kugler 2000; Keszler és Lengyel 2002) hasonlóan definiálták ezt a kategóriát, egyedül a felszólító módú igealak lehetősége az, amit egyesek elfogadnak, míg mások nem. Továbbá kitekintve a nemzetközi szakirodalomra, kitérek az ógörög és az olasz nyelvre is, melyben szintén megkülönböztethető az óhajtó mondat típus.

2.1 Az óhajtó mondat a magyar nyelvben

Mindegyik mű, amelyre feljebb hivatkoztam, a mondatok funkciójából kiindulva az óhajtó mondatot a kívánság, óhaj, vágy kifejező eszközének tekinti. Kas Bence (2005), tanulmányában rávilágít arra, hogy a hagyományos nyelvtanok a mondatoknak sokkal szűkebb körét sorolják ebbe a kategóriába, mint amit ez a szempont lefedne. Ugyanis ha ezt vennénk alapul, akkor az óhajtás tipikus elemeit tartalmazó (1a) mondat mellett ugyanebbe a csoportba sorolhatnánk az (1b-d) mondatokat is:

- (1) a) Bárcsak tudnék hajót vezetni!
- b) Annyira jól esne egy hideg üdítő!
- c) Csak tudjam, merre kell menni!
- d) Megnézném azt a filmet!

Az (1b-d) mondatokat a szakirodalom eddig még nem tudta egységesen kategorizálni, hol óhajtó, hol felszólító mondatnak definiálja őket különböző szempontok szerint (igealak, szórend, intonáció, beszélői szándék stb.). Károly (1962) A mai magyar nyelv rendszere második kötetében megfogalmazott kritériumai alapján, az (1c) mondatot nem tartja óhajtó mondatnak a felszólító módban álló ige miatt. Ugyanez a mondat azonban már óhajtóként szerepel funkciója és emocionális intonációja miatt Kuglernél (2000), illetve Keszlernél és Lengyelnél (2002), függetlenül az igemódtól. Az (1b) mondatot az említett szerzők mindegyike felkiáltónak tekintik a nyomósító partikula és az erős intonáció alapján, az (1d)

pedig kijelentő mondat, amely a mondatban szereplő vágyat közli, és nem kifejezi az óhajtó partikula hiányában.

Simonyi Zsigmond (1895) a *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon* című művében a különböző mondatfajtákat nem vizsgálja, de az igemódok között a kijelentő, a feltételes és a felszólító, vagy ahogy ő írja, „parancsoló” módot feltételezi.

A Tompa József szerkesztette *A mai magyar nyelv rendszere* második kötetében Károly Sándor (1962) foglalkozik a mondatfajták jellemzésével, és szintén ezt a három igemódot említi. A szerző a mondatalkotó három tényező (beszélő, hallgató és valóság), illetve a különböző grammatikai eszközök (intonáció, igemód, modalitást meghatározó módosítószó stb.) alapján kijelentő, felszólító, felkiáltó, óhajtó és kérdő mondatot különböztet meg. Az óhajtó mondatot a felszólító mondattal rokonnak tekinti, a vágy, kívánság, akarat kifejezése miatt, bár „nem az a feladata, hogy a hallgatót tette ösztönözze, hanem hogy a hallgató a beszélőnek a valósághoz való akarat magatartását vegye tudomásul vagy érezzen együtt a beszélővel, helyeselje kívánságát vagy legyen tanúja a beszélő önkítárulkozásának stb.” Ettől függetlenül Károly szerint egy óhajtó mondatnak is meglehet az a szerepe, amivel a másikat „tette ösztönözze”, de fontosnak tartja, hogy ez a szerep csak másodlagos ennél a kategóriánál, ami érezhető az általa hozott példában is: *Bárcsak megjavulnál!* Itt nem mondhatjuk, hogy közvetlenül cselekvésre való felszólítás történne meg, ezért el is kell választani az olyan mondatoktól, amelyek szintén feltételes módú ígét tartalmaznak, mégis felszólításra használjuk őket: *Kihoznád a kutyát?; Megcsinálnád a házid?* Tehát rámutat arra, hogy a feltételes igemód mellett szükség van egy módosítószóra is az óhajtó mondatban. Károly elutasítja a felszólító módban álló ígét vagy segédigét ebben a mondatfajtában, a felszólító mondatnak a funkcionális jellemzőit rokonítja az óhajtó mondattal és nem pedig formai jegyeit, ez pedig elkülöníti az újabb nyelvtanoktól.

A Magyar grammatika Mondattan című fejezetében Kugler Nóra (2000) foglalkozik a mondatfajtákkal. Simonyi és Károly mellett nála is a kijelentő, felszólító és feltételes igemód hármasa jelenik meg morfológiai szinten, illetve Károly öt mondatkategóriáját is megtartja. Az óhajtó mondatot az igemód és a partikula alapján jellemzi, amelyet így két csoportra oszt: az egyik óhajtó módú, a másik felszólító módú igealakokkal rendelkezik. Kugler szerint, ha az ige vagy segédige óhajtó módban van, akkor mindig lennie kell egy modális partikulának (*bár, csak, bárcsak*) a mondatban (1a). Ha felszólító módú az ige, akkor mellette a *csak* és a *hadd* partikula jelenhet meg kizárólag. A cselekvő igéknek vagy [-élő]/[-cselekvő] jegyű alany mellett (2), vagy a *hadd* partikula mellett kell állniuk (3) ahhoz, hogy a felszólító mód

ellenére óhajtó mondatot hozzanak létre. A létige (4) és a mediális igék felszólító módban szintén kívánságot fejeznek ki (5).

(2) Kísérjen utadon sok szerencse!

(3) Hadd menjenek a gyerekek!

(4) Csak ne légy beteg a fagylalttól!

(5) Gyógyulj meg!

(Kugler 2000: 384)

Keszler Borbála és Lengyel Nóra (2002) a *Kis magyar grammatika* című könyvükben az óhajtó mondatot Kuglerhez hasonlóan írják le. Szintén ketté választják aszerint, hogy van-e a mondatban „óhajtószó”, azaz modális partikula vagy nincs. Az óhajtószoós mondat feltételes módú állítmánnyal és partikulával rendelkezik (6). Az óhajtószó nélküli mondatban felszólító módú állítmány van, amely leggyakrabban mediális igét tartalmaz. Ezekben a mondatokban szerintük is kizárólag a *csak*, és a *hadd* partikula jelenhet meg (4),(7),(8).

(6) Bárcsak kapnánk fagylaltot!

(7) El ne ess azokon a köveken!

(8) Hadd nézzem meg az ajándékomat!

(Keszler és Lengyel 2002: 176)

Az utóbbi két elemzés tehát számon tartja a felszólító mód lehetőségét is az óhajtó mondatokban. A *csak/hadd* partikula és a felszólító mód együttese azonban nem határoz meg egyértelműen óhajtást, kívánságot, valójában felszólító mondatok is lehetnek pl.: *Csak írd meg a leckét!*; *Csak ne beszélj annyit!*; *Hadd fejezzem be a mondatot!*

2.2 Az óhajtó mondat más nyelvekben

A hagyományos elemzésekkel ellentétben a generatív grammatikák általában nem különböztetnek meg óhajtó mondat típust. Az eddig generatív szempontból elemzett nyelvekben ugyanis többnyire nincs csak az óhajtó mondatokra jellemző szintaktikai szerkezet és morfológia. Ami ez alól kivételt képez, az az ógörög. Philippaki-Warburton és Spyropoulos (2004) generatív szempontból vizsgálta a görög nyelv alakulását az ógörögtől a nyelv mai változatáig. Bár az úgörög nyelvben már nem létezik óhajtó mód, az ógörögben még egyike volt a négy morfológiai módnak (kijelentő, felszólító, óhajtó és kötőmód). Az

időhöz hasonlóan a mód is a propozíció egészére vonatkozik, ami azt jelenti, hogy a propozíció egészét, vagy legalábbis a predikátumrészt kellene vezérelnie. Ha a szintaktikai szerkezetet tekintjük, a két szerző a szerkezet INFL rétegében helyezte el a módért felelős elemet, az inflexió részeként. Idővel azonban a módok morfológiailag jelölt rendszere komplexebbé, morfoszintaktikaivá vált. A változás körülbelül a hellenizmus korszakára tehető, amikor is a fonológiai változások, vagyis a fonológiai különbségek egybeolvadása, ami főleg az igevégződéseket érintette, a módok széles skálájának elvesztéséhez vezetett. Az említett modális elemek összekapcsolódtak egy MOOD funkcionális kategóriával, feljebb kerülve az INFL rétegből a mondatbevezető (C) és a tagadószó (Neg) közé. A változások azt eredményezték, hogy az óhajtó mód eltűnt a görög nyelvből, csak kötőmód van, ami az INFLP és az azt domináló NegP fölött helyezkedik el, a módjelet viselő ige pedig oda mozog fel a tagadósztól keresztezve.

Poletto (2000) ugyancsak generatív szempontból vizsgálta az észak-olasz nyelv dialektusait. Néhány dialektusban megtalálhatók az óhajtó mondatok, melyeknek kétféle előfordulását találta. Ezek a mondatok vagy óhajtó mondatbevezetővel rendelkeznek, ami megegyezik az eldöntendő kérdések mondatbevezetőjével és egy CP rétegben helyezkedik el, vagy ha nincs a mondatban óhajtó mondatbevezető, akkor az ige mozog fel a C fejbe. Néhány olasz dialektusban tehát a mai napig megtalálható az óhajtó mondattípus, szemben az ógörög nyelvvel.

2.3 A tipikus óhajtó konstrukció

Kas (2005) nyomán tipikus vagy „óhajtó mondatkonstrukciónak” a következő tulajdonságokkal együttesen rendelkező mondatokat tekintem: (i) amivel kizárólag óhajtást tudunk kifejezni, (ii) aminek az óhajtó jelentését a nyelvi forma adja, és nem a beszédhelyzet függvénye, illetve (iii) ahol az egész mondat képviseli az óhajt.

- (9)
- a) Megnéznék egy jó filmet.
 - b) Elmennék veled moziba, ha szeretnéd.
 - c) Jó lenne moziba menni!
 - d) De megnéznék egy jó filmet!
 - e) Szeretném, ha moziba mennénk.
 - f) Bárcsak moziba mennénk!

A feltételes módú főmondatok óhajtó jelentését a kontextus adja meg. Amennyiben a kötőszóval hozzájuk csatolt feltétel nem teljesül, megszűnik óhajtásként funkcionálni és kijelentő mondat lesz (9b). Ugyanez a helyzet áll fenn az úgynevezett értékelő kifejezések esetében is, ahol szintén szükség van a beszédhelyzetre. Ezekkel feltételes módú mondatot akkor is használunk, ha csak utalni akarunk valamire, és nem az az utáni vágyat akarjuk kifejezni (9c). A szerző nem sorolja a konstrukcióba a (9d) alatti példát sem, mert a 'de', 'mennyire', 'milyen', 'hogya' funkcióelemmel ellátott vagy, ahogy ő nevezi, „DMMH óhajtó mondatok” ugyancsak képtelenek kizárólag óhajtó konstrukciót létrehozni, mert nem csak óhajtást kifejező mondat alkotható velük.¹ A (9e) esetében az óhajt a főmondatban lévő igei frázis képviseli és nem a teljes mondat, mint ahogyan a (9f) példában, ahol a partikulának köszönhetően mondat szintű az óhaj kifejezése. Továbbá elmondható, hogy az (9f) mondat kontextus nélkül is, pusztán a nyelvi forma alapján - amellyel nem tudunk más mondat típust kifejezni - óhajtó mondatot alkot.

2.4 Összegzés

Ebben a fejezetben áttekintettem a hagyományosnak nevezett magyar nyelvtanokat, és bemutattam, hogy az egyes szerzők hogyan definiálták az óhajtó mondatot. Elmondható, hogy mindegyik szerző azonosan vélekedik a mondat típusok kategorizálásánál a beszélő, hallgató és a valóság, azaz a mondatalkotásban szerepet játszó három tényező szempontjáról. Ezek alapján közös náluk a kijelentő, felkiáltó, óhajtó, felszólító és kérdő mondatok kategóriájának felállítása és a mondatokban előforduló igemódok típusai: kijelentő, felszólító és feltételes. A szakirodalom azonban nem minden esetben ért egyet azzal, hogy óhajtó mondatban a felszólító mód megengedhető-e vagy az már nem fér bele ebbe a mondat kategóriába. Kugler, illetve Keszler és Lengyel például kettéosztja az óhajtó mondatokat a bennük lévő igemód alapján. Példáikból azonban az is jól látható, hogy a feltételes igemód mellett a *bár*, a *csak* és a *bárcsak* állhat, felszólító mód esetében pedig a *csak* és a *hadd*. Emellett kitérek Kas észrevételére is, miszerint a hagyományos nyelvtanok óhajtó mondatra adott definíciója nem elég pontos ahhoz, hogy megfelelően szűkítse az ebbe a mondat kategóriába sorolható mondatok körét, kitekintek más nyelvekre is, melyekben jelen volt az óhajtó mód, végül pedig Kas nyomán leszűkítem a lehetséges óhajtó mondatok körét a valódi óhajtó konstrukcióra.

¹ Erre példának a következő mondatot hozza: *De ugatna a kutyám!* Ezt a mondatot abban a szituációban értelmezi, hogy a beszélő látja a kutyáját, hogy nagyon akarna ugatni. Ebben az esetben pedig nem óhajt fejez ki, hanem tényközlést.

3. Az óhajtó mondat formai jegyei

Ebben a fejezetben a magyar óhajtó mondatok formai megjelenését, felépítését mutatom be a Magyar Történeti Korpuszból gyűjtött példák elemzésével. Formailag az óhajtó partikulát tartalmazó és feltételes módú igével rendelkező mondatokat tartom óhajtó mondatoknak, melyekben a tagadószó *ne* alakban jelenik meg, szemben a feltételes mondattól, ahol marad *nem* alakban. Ezen belül az elemzésem és a gyűjtött példák a feltételes módú állítmánnyal rendelkező mondatokra vonatkoznak. Ehhez az elemzéshez 50-50 példát gyűjtöttem ki a korpuszból a *bár*csak, *bár* és *csak* partikulákra vonatkozóan a 18. század végétől napjainkig.² A gyűjtés célja, hogy bemutassam, az egyes partikulák milyen elemeket, illetve milyen gyakorisággal képesek szelektálni, valamint melyik szórend milyen arányban fordul elő az óhajtó mondatokban. A következő alfejezetekben tehát az óhajtó mondatok formai jegyeit tekintem át, a korpuszból vett példákkal szemléltetve.

3.1 A *bár*-t tartalmazó óhajtó mondatok szórendje

A *bár* partikula szórend tekintetében jellemzően semleges (VM-V) mondatokat szelektál. Ezekből lehet a legtöbb találatot megkapni a korpuszkeresőben (10a,b), de a fordított szórendre (V-VM) is találni nem egy példát (11a,b):³

- (10) a) Bár filmezni lehetett volna ezt!
- b) Bár százezer darabra téphetném!
- (11) a) Bár fojtaná meg inkább!
- b) Bár szaladnál bele térdig, azután derékig!

Állhat a partikula után közvetlenül topik (12), fókusz (13), tagadószó (14) és kvantor is:

- (12) Bár a férjem tudná, amit néha te tudsz adni!
- (13) Bár én tudnék ekkorát ugrani!
- (14) Bár ne találtam volna rá!
- (15) Bár én is ilyen optimista lennék!

² A *hadd* partikulát kihagytam a gyűjtésből, mivel kizárólag felszólító módú igével jelenhet meg egy mondatban. Jelen dolgozatomban pedig a feltételes módú, partikulával ellátott mondatokra koncentrálok.

³ Semleges mondat: igemódosító-ige (VM-V) szórendű; nemsemleges mondat: ige-igemódosító (V-VM) szórendű. A magyar mondatok szórendjéről egy későbbi alfejezetben teszek említést.

Találni példát arra is, hogy a kvantort fókusz követi:

(16) Bár minden bomba így robbanna szét!

A találatok alapján a tagadószo megjelenhet fókusz után is⁴:

(17) a) Bár híremet se hallanátok soha!

Gyakori a példák között az igemódosító nélküli igével szereplő mondat:

(18) a) Bár felelhettem volna!

b) Bár ismertem volna őt!

3.2 A *bár*csak-ot tartalmazó mondatok szórendje

A *bár* partikula szintén szelektálja a topikot, fókuszt, tagadószt tartalmazó projekciókat (TopP, FocP, PredP, NegP). A semleges szórend (19) ebben az esetben is sokkal gyakoribb a találatok között, mint a nemsemleges (20).

(19) Bárcsak hinni tudnék neked!

(20) Bárcsak halna meg!

Ezt a partikulát is követheti tehát topik (21), fókusz (22), tagadószo (23) és kvantor (24):

(21) Bárcsak valaki behajítana egy követ a pocsolyába!

(22) Bárcsak más ülne itt az ő helyén!

(23) Bárcsak ne sírtam volna annyit!

(24) Bárcsak minden ember jól mívelne!

A partikula után megjelenő kvantort fókusz követheti:

(25) Hangos kiáltással kívánta, bárcsak minden nő őt szeretné!

A találatok némelyikében a partikula után álló topikot tagadószo követi:

(26) Bárcsak a Béla ne volna egyszerre három helyen!

⁴ A topik után megjelenő tagadószo a *bár* partikulára vonatkozó 50 találatos gyűjtésbe nem esett bele, azonban látható lesz, hogy a *csak* és *bárcsak* partikuláknál előfordul, így feltételezhetően a *bár* esetében is elfogadható a topik-tagadószo szelekciója.

Igemódosító nélküli ige is megjelenhet a *bárcsak* után:

(27) Bárcsak tudnék fütyülni!

A *bárcsak* esetében az 50 találatban megjelenik egy példa arra, hogy a topik megelőzheti a partikulát:

(28) A kopasz bárcsak itt volna!

Bár a találatok összességében nincs több példa a (28) alatti mondattípusra, vagyis a partikula előtti topikra, mégsem zárhatjuk ki, hogy a topik *bár* és a *csak* előtt is megjelenhessen, mivel a gyűjtésem természetesen nem fedi le a teljes korpuszállományt. Az ezekkel a partikulákkal szerkesztett mondatok is többé-kevésbé grammatikusnak tűnnek:

(29) János bár itt lakna!

(30) János csak itt volna!

3.3 A *csak*-ot tartalmazó óhajtó mondatok szórendje

A találatok tükrében azt mondhatjuk, hogy a *csak* partikulánál azonos arányban jelenik meg a semleges (31) és a nemsemleges szórend (32).

(31) Csak kinn volnék a szabadban!

(32) Csak hagyná abba végre!

Közvetlenül a *csak* után is állhat topik (33), fókusz (34), tagadószó (35) és kvantor (36):

(33) Csak Isten megáldana!

(34) Csak apu lenne itthon!

(35) Csak ne lett volna éppen péntek!

(36) Csak mind magyar volna!

Megjelenik a találatokban a fókusz-tagadás, illetve topik-tagadás:

(37) Csak téged ne ismernélek!

(38) Csak anyám sohase szült volna engem!

Ez a partikula is szelektál igemódosító nélküli igét:

(39) Csak tudnám, ki volt az a nyomorult!

3.4 Összegzés

A *bár*, *csak* és *bárcsak* partikulákra rákeresve, 50 példát gyűjtöttem ki mindegyikhez a Magyar Történeti Korpuszból, a 18. századtól napjainkig. Ennek a 150 mondatnak mindegyikében az óhajtó partikula mondat vagy tagmondatkezdő helyzetben van, az ige pedig feltételes módban áll.^{5,6} A példákból látható, hogy az óhajtó mondatokban a semleges (VM-V) szórend a leggyakoribb. Ettől függetlenül a partikulák után állhat fordított szórend (V-VM), szelektálnak topikot, fókusz, tagadószt, kvantort és pusztá igét. A tagadószo láthatóan állhat közvetlenül a partikulát követően, közvetlenül a fókusz vagy az ige előtt. A találatok gyakoriságát az alábbi táblázatban foglalom össze:

Bár, Bárcsak, Csak		Bár	Bárcsak	Csak
	VM – V	13	15	5
	V – VM	5	3	5
	topik VM V	6	8	1
	fókusz V VM	5	12	4
	neg V VM	6	3	12
	kvantor VM V	5	3	3
	V	7	3	14
	fókusz + neg	2	0	4
	topik + neg	0	2	1
	VM neg V	1	1	1

1. táblázat: A *bár*, *csak*, *bárcsak* partikulák után megjelenő elemek és gyakoriságuk

A gyűjtés során mindhárom partikulánál találtam olyan esetet, mikor a tagadószo az igemódosító és az ige között jelenik meg. Ezek a találatok azonban igen koraiak, a tagadószonak ez az elhelyezkedése a mai nyelvhasználatban már ritka.

⁵ Egyetlen példa jelenik meg a találatok között, ahol a partikulát egy topik megelőzi.

⁶ A *csak* partikula mellett felszólító módban is állhat az ige, dolgozatomban azonban csak a feltételes módban álló igékkel vizsgálom az óhajtó mondatokat. A *hadd* partikulát tartalmazó mondatokkal együtt így figyelmen kívül hagyom azokat is, amelyekben a felszólító módú ige a *csak* partikulával jelenik meg.

- (40) Bárcsak meg se ismerte volna!
(41) Bár itt ne volnál!
(42) Csak oly unott ne volna minden!

A továbbiakban a gyűjtött példák által látható szórendet és formai jegyeket veszem figyelembe. Olyan mondatstruktúrára teszek javaslatot, amellyel az ebben a fejezetben szemléltetett példák mindegyike ábrázolható.

4. Az óhajtó mondatok szerkezete

Az előzőekben leíró szempontból vizsgált óhajtó mondatokat ebben a fejezetben a generatív szintaxis keretein belül elemzem. A 4.1 és 4.2 alfejezetben kitérek a magyar mondatok kettős szórendjére és a nemsemleges mondatokban megjelenő plusz frázisra (NNP), a következő két alfejezetben a partikulák eddig feltételezett szerkezeti megjelenéseit mutatom be szakirodalom alapján, a 4.5 pontban a diskurzus-partikulák tulajdonságait tekintem át, a 4.6 pontban kitérek a ForceP frázisra és végül egy újabb szerkezeti javaslatot teszek az óhajtó mondatokra.

4.1 A magyar mondatok általános szórendje

Célszerű áttekinteni a magyar mondatokban lehetséges szórendet, mielőtt az óhajtó mondatok szerkezetét vetnénk elemzés alá. Két csoportra oszthatjuk a mondatokat: igemódosító-ige (VM-V) szórendű, azaz semleges és ige-igemódosító (V-VM) szórendű, azaz nemsemleges mondatokra. A semleges mondatokban tehát az igét megelőzi az igemódosító (1), ezt láthatjuk egy eldöntendő kérdés (2), nyomatékosító mondat (3), monoton növekvő kvantort tartalmazó mondat (4) és VP-tagadás esetén is (5):

- (1) János hazamegy.
(2) Hazament János?
(3) János hazament? – Igen. János HAZAMENT.
(4) Legalább három fiú hazament.
(5) Pista nem hazament (, hanem elbújt).

(Olsvay 2000:6)

A nemsemleges mondatok ige-igemódosító szórenddel a fókusz tartalmazók (6), a kiegészítendő kérdések (7), a mondattagadást (8) vagy fókusztagadást tartalmazó mondatok (9), felszólító mondatok (10) és a monoton csökkenő kvantort tartalmazók (11):

- (6) Csak János ment haza.
- (7) Ki ment haza?
- (8) János nem ment haza.
- (9) Nem János ment haza.
- (10) Menj haza!
- (11) Legfeljebb két fiú ment haza.

(Olsvay 2000:6)

A magyar nyelvben tehát kétféle szórendről beszélhetünk: VM-V (semleges) és V-VM (nemsemleges). Arra, hogy mi váltja ki az ige mozgását, Olsvay (2000) kidolgozott egy lehetséges elemzést. A következő alfejezetben ezt mutatom be, majd kiterjesztem az óhajtó mondatokra is.

4.2 A non-neutrális frázis (NNP)

A fordított szórend (V-VM) esetére Olsvay (2000) bevezetett egy non-neutrális frázist (továbbiakban NNP), amivel a fókuszt és a tagadást tartalmazó mondatokban az igemozgás alátámasztható. A nemsemleges mondatokban ugyanis az ige elhagyja semleges mondatbeli pozícióját és feljebb mozog a szintaktikai szerkezetben, így fordul meg az igemódosító-ige sorrend. Ez a pozíció az NNP, melynek fejébe mozog az ige azért, hogy a [nonneut] jegyét ott ellenőrizze. (PredP az a frázis, melynek fejében a semleges mondatok esetében áll az ige).

- (12) [_{PredP} Haza [_{Pred'} megy [_{VP} János]]].
- (13) [_{FocP} JÁNOS [_{Foc'} [_{NNP} [_{NN'} megy [_{PredP} haza [...]]]]]].
- (14) [_{NegP} Nem [_{Neg'} [_{NNP} [_{NN'} megy_i [_{PredP} haza [_{Pred'} t_i [_{VP} János [...]]]]]]]]]

Az itt felsorolt mondatokban az ige vagy fókusz (13) vagy tagadás (14) hatókörében mozgott fel az NN fejbe. A non-neutrális frázisnak mindig egy operátor hatókörében kell állnia, hogy kiépülhessen. Az óhajtó mondat kategóriája az előző alfejezet felsorolásában nem szerepel, aminek az az oka, hogy ez a mondat típus nem sorolható kizárólagosan egyik csoportba sem. Egy óhajtó mondat ugyanis megengedi mindkét szórend előfordulását. A 3. fejezetben

bemutatott példák is igazolják, hogy akár semleges, akár nemsemleges szórenddel is grammatikus mondat állítható elő (15),(16).

(15) Bárcsak/Bár/Csak hazamenne János!

(16) Bárcsak/Bár/Csak menne haza János!

Az óhajtó mondatokban szintén megfigyelhető a fókusz és tagadás által kiváltott igemozgás (ideiglenes szerkezettel):

(17) $[_{XP} \text{Bárcsak } [_{x'} [_{PredP} \text{haza}_i [_{Pred'} \text{menne}_j [_{VP} t_i [_{V'} t_j [\dots]]]]]]]$

(18) $[_{XP} \text{Bárcsak } [_{x'} [_{NNP} [_{NN'} \text{menne}_i [_{PredP} \text{haza } [_{Pred'} t_i [_{VP} \text{János } [\dots]]]]]]]]]$

(19) $[_{XP} \text{Bárcsak } [_{x'} [_{FocP} \text{JÁNOS } [_{Foc'} [_{NNP} [_{NN'} \text{menne } [_{PredP} \text{haza } [\dots]]]]]]]]]$

(20) $[_{XP} \text{Bárcsak } [_{x'} [_{NegP} \text{ne } [_{Neg'} [_{NNP} [_{NN'} \text{menne}_i [_{PredP} \text{haza } [_{Pred'} t_i [\dots]]]]]]]]]]]$

A 3. fejezetben bemutatott korpuszgyűjtésből láttuk, hogy az óhajtó mondatokban, bár kisebb arányban, de előfordul a nemsemleges szórend. Az érintett mondatokban a non-neutrális frázis jelenik meg, melynek fejébe tud mozogni az ige, megelőzve az igemódosítót.

4.3 A partikula, mint óhajtó operátor

A 4.2 pontban Olsvay (2000) elemzése nyomán rámutattam arra, hogy a nemsemleges szórendű óhajtó mondatokban is jelen kell lennie egy operátornak ahhoz, hogy az ige mozgatással megelőzhesse igemódosítóját. Ez független attól, hogy a felszíni szerkezetben látszólag nem jelenik meg egy ilyen jól azonosítható frázis. A felszólító mondatok esetében ez egy fonológiailag üres imperatív operátor (Varga 2013), az óhajtó mondatoknál azonban jelen van egy kötelező óhajtó elem, egy partikula, ami megjelenik az ige előtt.⁷ É.Kiss (2011) ezeknek az óhajtó partikuláknak (*bárcsak*, *bár*, *csak*) kétféle státuszt tulajdonít: az igemozgatást kiváltó partikulát óhajtó operátorként, a semleges szórenddel álló partikulát egyszerű adverbiumként elemzi. A (18) mondatot az egyszerűség kedvéért megismétlem:

(18) Bárcsak menne haza János!

⁷ Dolgozatomban kikötöm, hogy tipikus óhajtó mondatkonstrukciónak az óhajtó partikulával és feltételes módú (néhány esetben felszólító módú) igével álló, valamint 'ne' tagadószóval tagadott mondatokat tekintem.

Ebben a mondatban jelen van egy óhajtó operátor (*bárcsak*), melyet É.Kiss (2011) egy MoodP specifikálójában helyez el a felszólító mondatok korábbi elemzését követve.⁸ Erről az óhajtó operátorról a következőket állapítja meg É.Kiss (2011):

- a) megköveteli a szomszédosságot egy modális fejjel, ami lehet a feltételes módú ige vagy tagadószó (21)(22);
- b) hatóköre kiterjed a fókuszon át (23);
- c) NNP-t szelektál feltételes módú igével az NN fejben (21);
- d) a szomszédossági követelmény miatt nem kerülhet sem topik, sem kvantor a MoodP fej és a feltételes módú igt tartalmazó fej közé;
- e) ha tagadás (NegP) van a mondatban, az a *nem* tagadószó *ne* alakjaként realizálódik egy ModNegP fejben (22);
- f) a NegP fejében megjelenő *ne* felveszi az Mood fej [optative] jegyét
- g) az óhajtó operátor hatókörében megjelenő NegP nem engedélyezi egy második, feljebb lévő NNP megjelenését, szemben a fókusszal (23).

Az óhajtó elem tehát, amely mindig a mondat bal periferiáján jelenik meg, képes betölteni azt az operátori funkciót, amely előhívja a non-neutrális frázist.

(21) [MoodtP Bárcsak [Mood' [NNP [NN' menne_i [TP haza [T' t_i [VP János! [...]]]]]]]]]

(22) [MoodP Bárcsak [Mood' [ModNegP [ModNeg' ne [NNP [NN' menne_i [TP haza [T' t_i [VP János! [...]]]]]]]]]]]

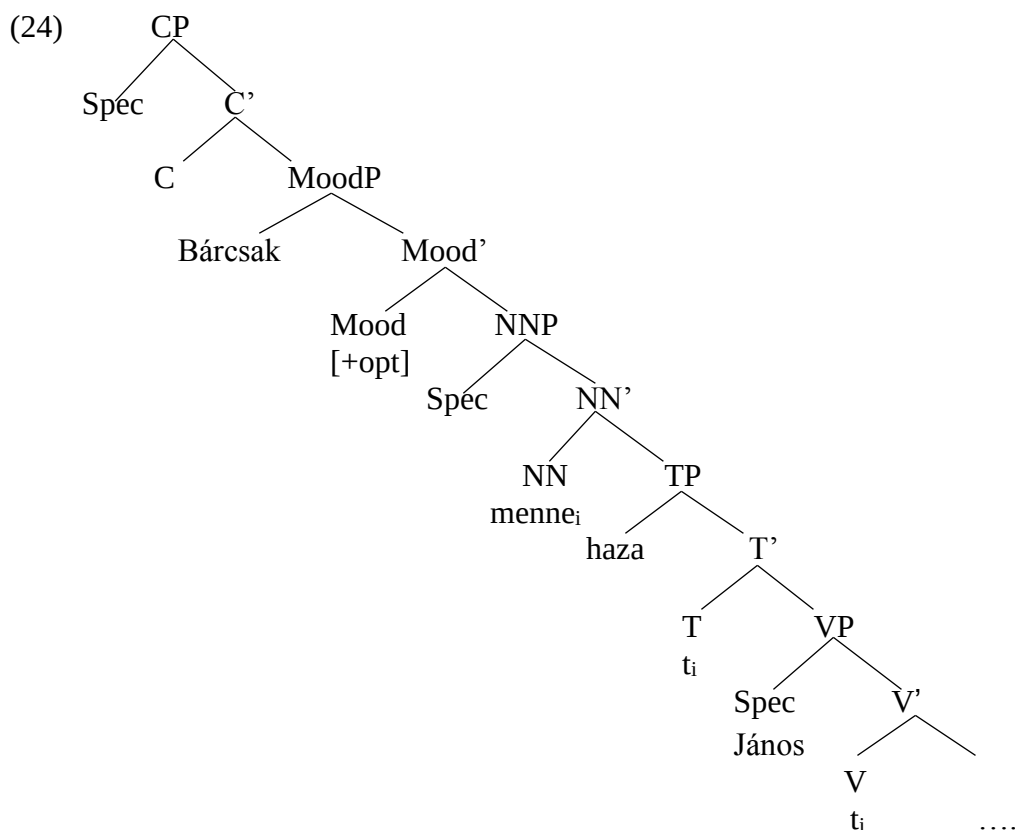
(23) a) [MoodP Bárcsak [Mood' [NNP [NN' írtad volna_i [FocP KEVESEBB HIBÁVAL [Foc' [NNP [NN' t_i [TP meg_k [T' t_i [VP t_k [V' t_i [DP a tesztet! [...]]]]]]]]]]]]]

b) *[MoodP Bárcsak [Mood' [NNP [NN' menne_i [ModNegP [ModNeg' ne [NNP [NN' t_i [TP haza! [T' t_i [...]]]]]]]]]]]

A példákban is látható TP projekció (amit nevezhetünk PredP-nek is) felel azért, hogy az ige megkapja az időjelét a T (Tense) fejben. A TP dominálja az igei frázist (VP), a specifikálójában az igemódosító áll, ami lehet ige kötő, puszta főnév vagy más predikatív elem. Az ige semleges szórendű mondatban felmozog a T fejbe, hogy megkapja az időjelét, nemsemleges szórendű mondatban pedig a T fejből mozog tovább NN fejbe, hogy ott a [nonneut] jegyét ellenőrizze. Ha a mondatban a partikula óhajtó operátorként funkcionál, az NN fejben lévő ige felveszi a Mood [optative] jegyét. Ha az óhajtó mondat beágyazott mondatként van jelen, az alárendelő kötőszó (*hogy*) a CP rétegnek C (complementizer)

⁸ Varga (2009) elemzésében szintén feltételez egy MoodP frázist, ami [imp] jeggyel rendelkezik, ez pedig kiváltja az ige NN fejbe való mozgását.

fejében jelenik meg. Mindezeket figyelembe véve a (18) mondatnak az alábbi szerkezet tulajdonítható:

A tipikus óhajtó mondatkonstrukcióban kötelezően megjelenő *bár*, *csak*, *bárcsak* partikulákat É. Kiss (2011) semleges szórend esetén nem operátornak, hanem adverbiumnak tekinti, ezt a következő alfejezetben mutatom be.

4.4 Partikula az óhajtó mondatban

Az előző alfejezetekben feltételezett kétféle viselkedésmód alapján semleges mondatok esetében adverbiumként, nemsemleges szórend esetén pedig úgynevezett óhajtó operátorként jelennek meg az óhajtó partikulák. É. Kiss (2011) az óhajtó partikula adverbiumként való előfordulásának a következő jellemzőket tulajdonítja: (i) mivel semleges mondatokban jelenik meg, nincs hatással a szórendre, nem vált ki igemozgatást; (ii) ez a modalitást meghatározó határozószó mindig a mondat bal periferiáján helyezkedik el, szemben a többi határozószóval, melyek állhatnak az ige előtt, specifikáló pozícióban vagy ige után, hozzácsatolva; (iii) szerkezeti helye a CP specifikálója, C fejben pedig egyezteteti az [optative] jegyét; (iv) nincs a mondathatározó és az ige között szomszédossági követelmény, így állhat köztük topik, kvantor, fókusz, tagadás; (v) a tagadószó az [optative] jegy hatókörében szintén *ne* alakban

jelenik meg és ModNeg fejbe kerül. A 3. fejezetben a Magyar Történeti Korpusz találatai igazolják, hogy az óhajtó partikulákat követi topik (25), fókusz (26), tagadás (27) és kvantor is (28). A szomszédossági követelmény tehát nem áll fenn köztük és az ige között a feltételezett operátori funkciójukkal ellentétben.

- (25) Bárcsak e Duna ott folynék Amerikában fivérem lakásánál, s ott laknék a jólétre érdemes becsületes magyar nép.
(Madarász József, 1881)

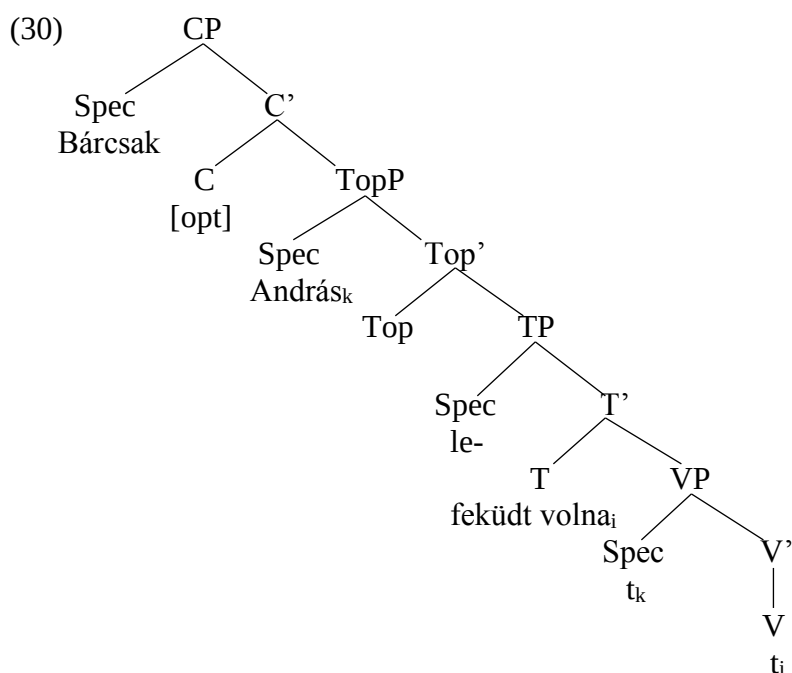
- (26) Hát nekem mennem kell – mondta Kanga. [...] És három nagy ugrással már el is tűnt szem elől. Micimackó utánabámult. – Bár én tudnék ekkorát ugrani!
(Karinthy Frigyes, 1935)

- (27) Bár ne adtam volna semmit! mond Lewi; mert ott kezdődött szerencsétlenségünk.
(Jósika Miklós, 1853)

- (28) Csak mind magyar voln'! – szól Balázs sóhajtva...
(Arany László, 1872)

Az elemzést követve elmondható, hogy a partikula a szórendre nincs hatással. Ott, ahol az igemódosító – ige sorrend megfordul, az igemozgást fókusz vagy tagadás váltja ki és nem a diskurzus-partikula. É. Kiss (2011) az alábbi szerkezetet tulajdonítja a (29) mondatnak:

- (29) Bárcsak András lefeküdt volna!

A szerkezetben az ige T fejbe mozog időjele egyeztetése céljából. A *bárcsak* partikula nem vonzata az igének, ezért nem jelenik meg nyoma a VP-ben. A szerkezet legutóján, CP specifikálóban feltételezhető, melynek C fejében megjelenhet az [optative] jegye. A hatóköre így kiterjed az egész mondatra és óhajtó konstrukcióvá teszi azt. Ha beágyazott mondatként jelenik meg, a kötőszó (*hogy*) egy újabb CP rétegben jelenik meg közvetlenül a partikula fölött. Az óhajtó mondatok esetében a partikulának ezen szerepű megjelenése a gyakoribb. A Magyar Történeti Korpuszban a találatok döntő többsége az egyenes szórendű, semleges óhajtó mondatokat adja ki, nemsemleges szórendnél jellemzően fókusz, tagadás vagy a kettő együtt váltja ki azt, hogy az ige megelőzze az igemódosítót. A Magyar Történeti Korpuszban a 18., 19., és 20. századból, tíz éves periódusokra való rákeresés eredménye mutatja ezt. A *bárcsak*, *bár* és *csak* keresésére összesen kb. 100 találat jött ki, melyekben óhajtó partikulaként szerepeltek és nem egyéb határozószóként. Ebből a mennyiségből kb. 40 esetben semleges szórenddel fordultak elő a mondatok, és mindösszesen négy példát találni nemsemleges szórendre, ahol nem fókusz vagy tagadás váltja ki. Feltételezhetően az arányok akkor sem változnak, ha nem csupán tíz éves időszakot vizsgálunk a különböző századokban.

A *bár*, *bárcsak* és *csak* esetében felmerülhet az is, hogy nem adverbiumok, hanem ún. diskurzuspartikulák. A következőkben ennek lehetőségét mutatom be.

4.5 Diskurzus-partikula

Mielőtt kitérnék az óhajtó mondatokban jelen lévő partikulák elemzésére, célszerűnek tartom áttekinteni, mit mond róluk a magyar szakirodalom. A partikulák jellemzése egységesnek mondható a szakirodalomban. A Magyar grammatikában (Keszler 2000) Kugler Nóra a következő definíciót adja a partikulának: „A partikula olyan viszonzó, amely nem toldalékolható, más szavakkal nem alkot sem morfológiai természetű, sem szintaktikai kapcsolatot, nem lehet mondatrész. Morfológiai természetű szerkezetet azért nem hoz létre, mert nem grammatikai viszonyító elem, mondatrészi szerepre pedig nem létező vagy nagyon szűk denotatív jelentése miatt alkalmatlan. Funkciója az, hogy a mondatban lévő állításon műveleteket végez; modális viszonyt, a beszélő attitűdjét fejezi ki, vagy jelöli a beszélő reagálását a kommunikációs helyzetre, illetve annak valamely összetevőjére” (Kugler 2000: 277). Jelentésük alapján a partikulák kétfélék lehetnek: egy részük a mondatban lévő állítást vagy annak valamely összetevőjét értékeli. A másik csoportot alkotó partikulákat nevezhetjük diskurzus-partikuláknak Gyuris (2008) nyomán. Gyuris szerint ez a csoport kifejezi, hogyan

ítéli meg a beszélő a saját vagy a hallgató attitűdjét, illetve kettejük közös attitűdjét a mondat deskriptív tartalmával kapcsolatban. Magát a deskriptív tartalmat tehát nem befolyásolják. Ez a tartalom az óhajtó mondatok esetében valahogy úgy fogalmazható meg, hogy a mondat kimondásával a beszélő a mondatban kifejezett tényállás utáni vágyát fejezi ki.

Varga (2013) a felszólító mondatokkal kapcsolatban vizsgálta az ebben a kategóriában megjelenő diskurzusjelölő partikulákat. A következő tulajdonságokat társította hozzájuk:

- a) nem-propozicionális jelentés: ugyanazon feltételek mellett igaz a megnyilatkozásban megfogalmazott kijelentés akkor is, ha elhagyjuk a partikulát, tehát a diskurzuspartikula jelenléte nem befolyásolja az őket tartalmazó mondat deskriptív tartalmát,
- b) nem transzparens jelentés: a partikula jelentése nem vezethető le az eredetileg őt alkotó összetevők jelentésének összegéből. Másképpen fogalmazva, mivel a diskurzuspartikulák alakilag is újraelemződtek, morfológiailag már nem aktív szerkezetek, nem toldalékolhatók,
- c) nem szerkeszthetők: egymással nem koordinálhatók, nem lehet bővítményük,
- d) nem fókuszálhatók, nem tagadhatók, nem lehet rájuk kérdezni,
- e) kombinálhatók más diskurzuspartikulákkal

Ezeket a tulajdonságokat az óhajtó mondatok partikuláira is elmondhatjuk. A *bár*, *csak*, *bárcsak* elemekre nem tudunk semmilyen toldalékot tenni és nem rendelkezhetnek bővítménnyel. Képtelenek az egymással való koordinálásra is.

(31) *Bárcsak és csak kitakarítanál!

Fókuszálni akkor lehet egy elemet, ha kimerítő azonosítást fejez ki, ezeknek a partikulák viszont nem rendelkeznek ilyen jelentéssel. A tagadás sem működik az esetükben, mert blokkolják a tagadószó hatókörét.

(32) *Ne bárcsak mennénk haza!
*Ne bárcsak hazamennénk!

Az e) pont is érvényesül, ha figyelembe vesszük a *nekem* ragozott személyes névmás diskurzusjelölő használatának lehetőségét (Varga 2013), illetve a *bárcsak* maga is a *bár* és a *csak* kombinációja:

(33) Bárcsak ne késne el nekem!

Az egyetlen kritérium, amit nem tudunk megfeleltetni az óhajtó partikulákra, az az a) pontban megfogalmazott elhagyhatóságuk. Attól, hogy egy mondatból elhagyjuk a partikulát, a mondatban megfogalmazott állítás ugyanúgy igaz lesz azonos feltételek mellett.

- (34) a) Bárcsak megnéznénk egy filmet!
b) Megnéznénk egy filmet.

A (34) mondatban az állítás az, hogy a beszélő filmet akar nézni. Az ez utáni vágyát kifejezi mindkét példa, függetlenül a partikula jelenlététől. A mondat modalitása viszont megváltozik és óhajtó mondatból (34a) feltételes módú kijelentő mondat lesz (34b), mely bár kifejezhet óhajt is, de nem okvetlenül. Az utóbbi példa ugyanis a beszélő hangulatát is kifejezheti. Az óhajtó partikula megléte tehát elengedhetetlen ahhoz, hogy óhajtó konstrukciót kapjunk, szemben például a felszólító mondatokban előforduló partikulákkal, melyek mondat típusa nem változik egyik esetben sem.

- (35) a) Aztán el ne menj!
b) El ne menj!

A partikulák általános jellemzője, hogy meglétük a mondatban opcionális, nem kötelező kitenni őket. Az óhajtó partikulák korábban valóban diskurzuspartikulák lehettek, hiszen régies szerkezetekben (*Adná Isten!*; *Vinne el az ördög!*) elmaradhatnak, de mára kötelezővé váltak. Ezek biztosítják azt a modális többletet, ami az egyszerű feltételes módú kijelentésből valódi óhajtó mondatot csinál (35). Ennek alapján, továbbá, hogy mindig elől állnak, feltételezhető, hogy mondatbevezetővé grammatikalizálódtak.

4.6 A ForceP frázis

Az óhajtó partikulák kétféle elemzése felveti a kérdést, hogy kialakítható-e egy olyan szerkezet, melyben ezt a kettősséget egy közös frázissal tudnánk kiépíteni. A 3. fejezetben láthattuk, hogy mindhárom partikula képes ugyanazokat az elemeket szelektálni. Ha ennek megfelelően helyezzük el a partikulákat egy azonos frázisba, amely engedélyezi mindkét szórend szelekciós követelményeit, a kétféle elemzést egy egyszerűbb szerkezetben lehetne egységesíteni. Ennek érdekében az óhajtó mondatokra feltételezett szerkezetet a magyar felszólító mondatok szerkezetével állítom párhuzamba. A felszólító mondatokban, akárcsak az óhajtóknál, jelen kell lennie egy elemnek, amely meghatározza a mondat modalitását. Ennek az elemnek, hogy hatóköre kiterjedjen az egész mondatra, annak bal perifériáján,

Varga (2013) Rizzi (1997) elemzését követve a CP-t rétegekre bontja, és a CP mondattípust meghatározó tulajdonságát a CP egyik rétegébe, a ForceP projekcióba helyezi. A Force fej határozza meg a mondat modalitását, amit az olasz nyelvből vett példával szemléltet. Az olaszban ugyanis a *che* ('hogy') kijelentő móddal állhat, de képes meghatározni kötőmódot és feltételes módot is. Az idő és módjelet tartalmazó igét Rizzi egy FinP projekcióba helyezi, a mondatban megjelenő többi projekció pedig, mint a TopicP vagy a FocusP, a ForceP és a FinP között helyezkedik el. Varga (2013) Rizzi elméletét követve, a ForceP-t a kötőszót tartalmazó CP réteg alatt helyezi el, a fonológiailag üres imperatív operátort pedig annak specifikálójában. Állhat utána közvetlenül fókusz, tagadás, kvantor és topik is.

b. [_{ForceP} OP [_{Force'} [_{FinP} [_{Fin'} men]i [_{PredP} haza [_{Pred'} [_{TP} [_{T'} t_i [_{MoodP} [_{Mood'} t_i [_{VP}...]]]]]]]]]]]

(Varga 2013)

4.7 Javasolt szerkezeti elemzés

22

szelektál topikot, fókuszt, tagadószt, kvantort és igemódosító nélküli igét is. Ezek alapján a (37) mondat a következő szerkezetben jelenik meg:

(37) a) Bárcsak megnéznénk a filmet!

b) [_{CP} [_{C'} [_{ForceP} Bárcsak [_{Force'} [_{PredP} meg-j [_{Pred'} néznénk_i [_{VP} t_j [_{V'} t_i [_{DP} [_{D'} a filmet]]]]]]]]]]]]]]]]]]]]

A korpuszgyűjtésben megjelent olyan példa is, ahol egy topik megelőzte a partikulát. A példát megismétlem:

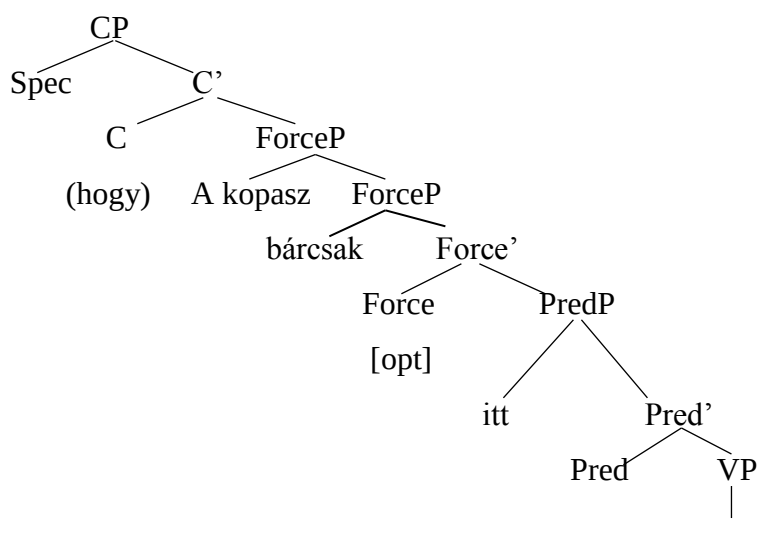
(38) A kopasz bárcsak itt volna!

A topikot ebben az esetben adjungálhatjuk, azaz a CP réteg alatt hozzákapcsoljuk a ForceP-hez, megtartva annak kategóriáját (40). A ForceP ugyanis, mint már volt róla szó, nem más, mint a CP egy rétege. Mivel az óhajtó mondat beágyazott mondatként is megjelenhet (39), kötőszóval kapcsolódva a főmondathoz, így megmarad a kötőszó helye is a CP fejében.

(39) Azt kívánta, hogy a kopasz bárcsak itt volna.

A javasolt mondatszerkezetben a (39) mondat az alábbiak szerint ábrázolható:

(40)

A ForceP a szerkezet tetején áll, a specifikálójában álló diskurzus-partikula hatóköre így kiterjed minden alatta lévő frázisra. A partikula [optative] jegye minden elemet megenged közvetlenül maga után, tehát követheti NNP, PredP (=TP), FocP, NegP és TopP. Továbbá a

frázisban elhelyezett partikula megköveteli azt, hogy az ige óhajtó módban álljon, illetve a tagadást a *ne* képviselje. Ezzel a feltételezett szerkezettel a 3. fejezetben említett példák mindegyike ábrázolható, valamint a szerkezet arra is alkalmas, hogy a diskurzus-partikula kettős viselkedésének problémáját feloldja.

4.8 Összegzés

Ebben a fejezetben generatív elemzési szempontból tekintettem át a magyar óhajtó mondatokat. A magyarban előforduló szórend bemutatásakor láthattuk, hogy az óhajtó mondat egy köztes csoportot alkot, amelyben mind a semleges, mind a nemsemleges (fordított) szórend megjelenhet. A mondattípusnak erre a sajátosságára É. Kiss (2011) egy olyan elemzési javaslatot tesz, amelyben a diskurzus-partikulának kétféle megjelenési módot tulajdonít. A fejezet 4.7 pontjában egy egyszerűbb szerkezetet javaslok, amely képes megjeleníteni a partikula kettős viselkedését.

5. Összegzés

Dolgozatom témája a magyar óhajtó mondatok elemzése, melyet a generatív szintaxis keretein belül végeztem. A hagyományosnak mondható nyelvtanok viszonylag részletesen foglalkoztak ezzel a mondattípussal, míg a generatív nyelvészetben eddig egy lehetséges elemzés született. Dolgozatom célja, hogy egy egyszerűbb elemzési javaslattal bővítsem az eddigieket.

A fő kérdés az, hogy hogyan lehetne meghatározni az óhajtó mondatok szerkezetét. Az ehhez köthető szakirodalmat és azok elemzéseit végigvettem, majd figyelembe véve állításait, javaslatot tettem egy újabb lehetséges szerkezetre.

A dolgozat 2. fejezetében a hagyományos magyar nyelvtanok áttekintésével bemutattam, hogy az óhajtó mondatokat hasonlóan definiálják, de a különböző óhajtó jelentésű mondatok kategorizálásában, illetve a bennük szereplő felszólító módú igének lehetőségében már nincs akkora egyetértés.

A 3. fejezetben a korpuszgyűjtés eredményeképpen megállapítottam, hogy az óhajtó mondatokra a legjellemzőbb a semleges (igemódosító-ige) szórend, de előfordulnak kis számban a nemsemleges (ige-igemódosító) szórendű mondatok is. Továbbá bemutattam, hogy az óhajtó partikulák szelektálhatnak fókusszal, tagadószóval, kvantorral, és topikkkal kezdődő mondatszakaszt vagy kifejezést is.

A 4. fejezetben a szakirodalom nyomán bemutattam, hogy a magyar mondatokban két szórend (semleges-nemsemleges) van, az óhajtó mondat pedig speciálisan mindkettővel

előfordulhat. Ismertettem az óhajtó mondatok szerkezetére vonatkozó korábbi generatív elemzést. Ez alapján kétféleképpen lehet az óhajtó partikulára tekinteni: operátorként és diskurzus-partikulaként. Ennek megfelelően pedig két szerkezet tulajdonítható az egyes óhajtó mondatoknak. A dolgozatomban végül egy olyan szerkezetet javaslok, amellyel ez a két szerkezet összevonható, és mellyel a korpusztalálatok mindegyike elemezhető.

6. Felhasznált irodalom

- É. Kiss Katalin 2011. On a type of counterfactual construction. In: Laczkó Tibor-Catherine O. Ringen (szerk.), *Approaches to Hungarian 12.*, John Benjamins. Amsterdam. 85—108.
- Gyuris Beáta 2008. A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan. 4. A szótár szerkezete*, 639—680. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Károly Sándor 1962. A mondatfajták. In: Tompa József (szerk.), *A mai magyar nyelv rendszere II.* 23—47. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kas Bence 2005. Az óhajtó mondatok kategóriája. In: *Nyelvtudományi Közlemények 102.*, 136—174.
- Keszler Borbála – Lengyel Klára 2002. *Kis magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 175—179.
- Kugler Nóra 2000. A mondattan általános kérdései. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar grammatika*, 383—387. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Olsvay Csaba 2000. Formális jegyek egyeztetése a magyar nemsemleges mondatokban. In: Büky László – Maleczki Márta (szerk.), *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei IV.*, 119-151. Szegedi Tudományegyetem. Szeged.
- Philippaki-Warbuton, Irene, and Vassilios Spyropoulos. 2004. A chance of mood: The development of the Greek mood system. *Linguistics* 42:791—817.
- Poletto, Cecilia. 2000. *The Higher Functional Field: Evidence from Northern Italian Dialects*. Oxford: Oxford University Press.
- Rizzi, Luigi. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. In: Liliane Haegeman (szerk.), *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer.
- Simonyi Zsigmond 1895. *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 619.
- Varga Diána 2013. *A magyar felszólító mondatok szerkezete*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba.